

BOLIVIA B

QUECHUA-INDIANERE I BOLIVIA *Identitet og kultur*

*Indsamlet af Annie Oehlerich de Zurita og Edwin Zurita i 1994.
Etableret af Vibeke Asmussen i 94/95.*

Seneste opdatering: 25.06. 2018

*Hent den nyeste version af denne samlingstekst og en liste over
samlingens genstande på www.unescosamlingerne.dk/bolivia-b*

Indhold

<i>Introduktion.....</i>	<i>2</i>
<i>Generelt om Bolivia: Indianerne, historie, geografi, politik, samfund, religion..</i>	<i>4</i>
<i>Om beklædning .....</i>	<i>21</i>
<i>Litteraturliste.....</i>	<i>23</i>

Introduktion

Materialet til UNESCO-samlingerne blev indsamlet i Bolivia 1993/1994. Baggrunden for indsamlingen er dels Edwins indfødte kendskab, samt mine mange års arbejde og studier af indianere i Bolivia. Edwin, er sproglærer, født Potosi, Bolivia er ud af quechuafamilie. Siden 1985 har han boet i København. Selv er jeg antropolog og har siden 1976 boet ca. 4 år i Bolivia og Peru, hvor jeg bl.a. har lavet feltarbejde om aymara- og quechuaindianernes sundhedsbegreb, tro og kultur. Sidste år opholdt hele familien, 2 voksne og 2 børn under skolealderen, sig 7 måneder i Bolivia, for at lave indsamlingen.

Vores ønske var at præcisere, hvor mangfoldig indianernes kultur er, og hvor forskellige mennesker, der er tale om. Ordet indianer bruges i flæng om alle indfødte folkeslag i Amerika. I virkeligheden er der tale om mange forskellige etniske grupper, med hver deres sprog og egenart. Grupperne kalder ikke sig selv for indianere, de hedder quechua, mayaer, aymara osv. Bolivia er det land i Latinamerika, hvor der bor flest indianere, men det, at være indianer, er et vidt begreb, som ikke engang indianere selv altid ved, hvad er.

Med samlingen her har vi forsøgt at fange ændringsprocesserne i samfundet og vist, hvilke identitetsproblemer, der opstår efter 500 års undertrykkelse. Indianerne bor ikke længere i aflukkede landsby-fællesskaber i bjergene. De er en del af den moderne nation, Bolivia. Størstedelen arbejder som bønder, men må søge ind til byerne i perioder for at klare sig. Her kæmper alle for at overleve. Som storbyindianer indgår de i nye sammenhænge - arbejdsmæssigt som kulturelt. Ændringerne breder sig som ringe i vandet. Den vestlige indflydelse er stor og truer til tider med at ødelægge den traditionelle kultur. Om man så er mest ægte som traditionel indianer eller som moderne storbyindianer er et spørgsmål, der står åbent.

Genstandene er indsamlet af Annie Oehlerich de Zurita og Edwin Julio Zeballos Zurita under et 6 måneders ophold i Bolivia 1994. Tekstmaterialet er udarbejdet i 1994/1995 af indsamlerne. Tak til Peter Friis Nielsen, Knud Ove Mandrup og Ejnar Larsen, for udlån af enkelte dias. Resten er taget af Annie Oehlerich de Zurita og Edwin Julio Zeballos Zurit. Diasserien i Bolivia B er lavet af Lasse Molholm Hansen. Copyright UNESCO-Skoleprojekt og Annie Oehlerich de Zurita og Edwin Julio Zeballos Zurita.

Samlingens opbygning og anvendelse

Boliviasamling B beskriver quechuaindianerne i dalområderne, i Bolivia. Gennem genstande, billeder og tekstmateriale belyses deres kultur, hverdag som bønder, tro, klædedragter, arbejdsprocesser og fester.

I tekstmaterialet findes en længere generel tekst om Bolivia (faneblad 5). Her er tekstens samtid 1994/95.

Dette er i 2018 blevet suppleret med en opdatering på den politiske og samfundsmæssige situation, idet der er sket væsentlige ændringer ift. indianernes rettigheder. Først med valget af en indiansk præsident Evo Morales i 2005 og siden med grundlovsændringerne i 2009, hvor der blev indført en plurinational stat.

Det specifikke indhold om quechua indianerne findes primært i billedteksterne. (faneblad 6).

Anvendelse af samlingen

De mange genstande er selvfølgelig beregnet til at inddrage eleverne aktivt i undervisningen. Enten i form af udstilling eller ved at eleverne direkte bruger tingene på samme måde som i Bolivia. Ved hjælp af de medfølgende tekster, plancher og en genstandsliste med beskrivelser af hver enkelt genstand i samlingen samt 8 billedserier med meget fyldige billedtekster - om Candelaria og Tarabuco, landbruget, maden, kvindernes vævekunst, mændenes bierhverv, børnenes hverdag, højtider og hvad vil det sige at være indianer? - kan man belyse emnet nærmere og tage fat i problemstillinger omkring indianerne.

God fornøjelse

Generelt om Bolivia

(tekstens samtid er 1994)

*Kvinden der røgter
og spinder og ammer
og synger på een gang
ved ikke hvad klokken er.
Tid
forstår hun sig på.*

Gennem årtusinder har der levet mennesker i Andesbjergene i Bolivia. Vi kalder dem for indianere og slår dem i hartkorn med de store civilisationer, der lever i resten af Amerika. Men ordet "indianer", er den betegnelse søfareren Columbus gav dette folk, da han troede at søvejen til Indien, var fundet. Den misforståede betegnelse har hængt ved dem siden, som en forudåelse fra svundne tider, om den triste skæbne der overgik indianerne. Død, trældom, krig, fattigdom, 500 års undertrykkelse og negligering af deres kulturelle værdier. Indbyggerne i Amerika er ligeså forskellige, som vi er det i Europa. Området spænder fra urskov til storbyer, strande, ørken og bjergkæder med regnskovsjægere, nomader, bjergbønder, tiggere og advokater, Azetekere, Mayaer, Quechuaer og Aymara, alt efter hvilket folk de stammer fra - ligesom europæere er f.eks. danskere, svenskere eller hollændere. 'Indianer' er et skældsord i Latinamerika, en betegnelse de rige slynger ud, når de fattige bjergbønder drager til byen og håbløst slår sig ned på hovedstædernes bjergsider, som et åbent sår i vores samvittighed.

Fra Chile i syd til Ecuador i nord strækker Andesbjergkæden sig. I dens folder levede mange små befolkningsgrupper, der alle som én, blev besejret og underlagt de krigeriske inkaer, der erobrede Andesbjergkæden et par århundrede inden spanierne fik samme ide. Kun ét folk forstod at bevare deres oprindelige sprog og levevis: det var colla'erne fra højsletten i det nuværende Bolivia. Igen og igen kæmpede de mod overmagten, - først mod inkaerne, siden skulder ved skulder - inka og colla imellem - de kæmpede sammen mod den spanske svinehyrde Pizarro. Da de skæggede spanierne kom ridende i bjergene, troede colla'erne og inkaerne, at de var guder. De behandlede dem gavmildt og gæstfrit, men blev snydt og bedraget. Den højeste inka, som var solens søn, blev taget til fange. Folket græd og gav alle deres guldsmykker i løsesum. Spanierne beholdt guldet og de tog inkaernes liv med i købet.

Dét har de til fælles i dag: smerten over at være taget i de rå røveres vold, nedtrampet, erobret og forkastet som folk. Splittede og forsømte har de gennem århundreders lidelser på trods bevaret deres kulturers forskellighed. Kolonimagten forbød deres tro, klædedragt og sange. Gennem kongelige gesandter, europæiske lykkerejsende og Guds udvalgte folk, fik ridset ind i deres hud, at de var indianere, et kulturløst folk, der intet var værd som mennesker. Og alligevel formåede de at bevare mange kulturelle træk intakte i det skjulte. Langsomt - ganske langsomt - vinder den etniske stolthed frem. Den oprindelige befolkning er atter ved at rejse sig, deres store videnskaber, verdensanskuelser, enestående håndværk og mangfoldige sprog bliver igen tillagt værdighed. Men ordet 'indianer' forsoner de sig aldrig med.

Kampen mod overmagten har været lang. Kharisiri-myten gengiver fint integrationsgraden. Kharisiri er en hvid mand, med skæg og kappe samt en stor bredskygget hat. Han vandrer omkring i de måneløse nætter og overfalder folk (især rejsende), som opholder sig på øde steder. Han bærer en lille kasse omkring halsen, hvori han har et magisk pulver, som han kaster efter folk, for at de kan falde i søvn. I bæltet bærer han på et stort sværd, som han kan skære menneskefedt af med. Han venter altid til offeret sover og skærer så i siden, for at komme ind til kroppens fedtdepoter. Indianernes fedt sælges til den katolske biskop, som bruger det til at lave den hellige olie af, eller det blandes i kirkeklokkernes bronzelegering; jo mere menneskefedt desto bedre klang, derfor synes indianerne at klokkerne jamrer. Da de fantastiske flyvemaskiner indtog verden, mente man også, at de fungerede via menneskefedt. I dag er man overbevist om, at fedtet bliver brugt til at lave atombomber af eller til at lave dyre parfumerede sæber til overklassen. Myten følger så at sige med tiden.

Kharisiri er blevet til et symbol på den indianske kamp imod den imperialistiske udbytning. Koloniherrdømmet blev bestemmende både for den senere økonomiske udvikling i landet, hvor Bolivia blev reduceret til at være totalt afhængigt af svingningerne på verdensmarkedspriseme, og for formen af udbytning for den indianske befolkning op igennem tiden. Over otte millioner indianere blev dræbt under erobringen og sidenhen har den indianske befolkning lidt store tab og stor overlast.

Myten om Kharisiri er indianernes kulturelle forsvarsmekanisme overfor den hvide hersker. Igennem myten latterliggøres den hvide mand med sit skæg (indianerne er selv skægløse) og påklædning. Figuren bliver en parodi på de hvide. En parodi som ikke kun lever i myterne, men som også udgør et vigtigt element i indianernes danse og musik. Mange af dansene under karnevallet og ved årets andre sociale lejligheder, vidner om et kritisk syn på de hvide. Man parodierer således over erobreren i dansen saya, hvor indianere ifører sig bred hat, pufærmer og støvler og smælder med pishen, imens de i lange rækker symbolsk passerer forbi den store mængde af tilskuere, ligesom de i dansen doctorcitos - hvor indianere ifører sig høj hat, stok og briller samt pingvinhale - som en parodi på de fremmede hvide læger. Latterliggørelsen af herskeren er en forsvarsmekanisme over for århundreder af fortvivlelse og forsæt udbytning.

Med samlingerne fra Bolivia vil vi forsøge at skære en flis af kulturbarriereme og vise folkenes forskellighed. Vi tør tage ordet indianer i vores mund, for herhjemme tillægges ordet ikke de nedladende egenskaber, som i indianernes egne lande. Der bor ca. 4 millioner indianere i Bolivia i dag, men at være indianer er mange ting. Hvor forskellige befolkningsgrupper, der er tale om, hvilke omvæltninger der sker indianere imellem, og hvilke problemer de har med at finde en indiansk identitet 500 år efter, fortæller samlingen om. Der er i alt fire samlinger (alle indsamlet af Annie Oehlerich og Edwin Zurita. De fire samlinger handler om henholdsvis Aymara-indianere på højsletten (Bolivia A), Quechua-indianere i dalområderne (Bolivia B), musikkultur i Bolivia (Bolivia C) og Guarani-indianere (Bolivia D).

Geografi og klima

Bolivia ligger i hjertet af Sydamerika, der hvor Andesbjergkæden bøjer af og breder sig. Landet grænser mod nordvest op til Peru, mod sydvest til Chile, mod syd til Argentina og mod øst til Paraguay og Brasilien. Det samlede areal udgør 1.098.581 km². Før i tiden havde Bolivia adgang til Stillehavet, men mistede det i Stillehavskrigen år 1879-84. Det tabte havområde er i dag et stort nationalt traume. Landet er præget af store højdeforskelle.

Geografisk inddeler man det i tre forskellige klimatiske zoner: dalområdet som udgør ca. 19 %, lavlandet på ca. 70 % af landets territorium og endelig højlandet, som udgør resten.

Dalområdet: ligger på skråningerne af den østlige bjergkæde, i 2-3000 m. højde. Dalene strækker sig fra den østlige Andeskæde mod syd, hvor de ender i højjungle. Her regner det meget og området kaldes for Bolivias spisekammer. Der dyrkes en lang række tropiske afgrøder, som kakao, sukker, Coca blade, citrusfrugter m.m. – varer, som resten af landet forsynes med. Ca. 42 % af landets befolkning, bor i dette område, fortrinsvis nybyggere og quechuabøndere.

Lavlandet: er en tropisk regnskov mod nord og syd. I midten ligger store tørre sletter. I regntiden er der kraftige oversvømmelser og ufremkommelige veje. Landbruget er i økonomisk vækst her, der dyrkes afgrøder som sukker, bomuld, ris, kakao m.m. I lavlandet bor 20 % af befolkningen, heraf er størstedelen driftige kvægavlere og plantageejere.

Højlandet: befinder sig imellem Andesbjergenes vestlige og østlige bjergkæder, hvor der ligger en stor højslette i 3-4500 meters højde. Sletten er 800 km lang og 650 km bred og dækker mindre end halvdelen af landets samlede areal; alligevel har det altid været den tættest befolkede del af landet.

Højsletten er et barskt og vindblæst bjerglandskab med en majestætisk ro og skønhed over sig. Midt på sletten ligger Titicacasøen, som udgør grænsen imellem Bolivia og Peru. Den er 171 km lang og op til 64 km bred og indtager en betydningsfuld plads i landskabet. Områderne omkring søbredden er de mest frugtbare, hvor mere varierede afgrøder dyrkes og husdyrholdene holder til. De højest liggende tinder bruges som græsningsområder til husdyrene.

Langs Stillehavskysten og indover det sydamerikanske kontinent, løber der et stort regnløst bælte på tværs af det sydlige Bolivia og den vestlige Andesbjergkæde. Konsekvensen er, at der kun er regelmæssig nedbør i den nordlige del af altiplanoet.

Befolkning

Bolivia er ca. 20 gange større end Danmark, men der bor kun 7 1/4 million mennesker i alt. Landet er det tyndest befolkede i Sydamerika. Størstedelen af befolkningen bor på højlandet, i hovedstaden La Paz og i de tilstødende dalområder, som f.eks. Cochabamba. Spansk er det officielle sprog, men Bolivia er et multikulturelt samfund, med mange forskellige etniske grupper, som hver har eget sprog, kultur og traditioner. Over halvdelen af befolkningen taler således et andet

sprog end spansk. Ofte lærer indianerne at tale spansk i skolen. De fleste indianere er flersprogede; aymarabønderne taler således aymara/spansk og mange quechuabønder quechua/spansk. Mange indianere behersker endog tre sprog, aymara/quechua/spansk.

Den største indianske gruppe er quechuaindianerne med ca. 3 millioner medlemmer. Den næststørste er aymaraindianerne med ca. 1 million mennesker. Foruden dem bor der ca. 100-150.000 lavlandsindianere fordelt på ca. 41 stammer. Resten af befolkningen er hvide, fortrinsvis efterkommere af erobrerne, blandet op med store indvandrergrupper fra Italien, Tyskland og Japan, som alle sætter deres præg på det bolivianske samfund.

De mange samfundsgrupper har desværre ikke ligeværdig adgang og rettigheder til landets ressourcer. Der eksisterer et kulturelt hierarki, hvor den statusmæssige position i samfundet, er i overensstemmelse med adgangen til de politiske, sociale og økonomiske strukturer i samfundet.

Samfundseliten udgøres af immigranter og efterkommere af erobrere. De har dannet en hvid overklasse primært i byerne, som lever efter et vestligt kulturmønster. Siden kolonitiden har det spanske sprog og vestlige værdier været knyttet til den udøvende magtelite i samfundet, med den følgevirkning at både sproget og de vestlige værdier er blevet kulturelt dominerende og influerer på de andre klasser og etniske grupper i samfundet. Jo længere op af den sociale rangstige man bevæger sig, desto nærmere kommer man magtens elite og den dominerende vestlige kultur.

Den næste gruppe udgøres af Mestizo, efterkommere af spanske erobrere og indianske kvinder. De anses for at være folk med "blandede blodaner", der bærer på en spansk kulturarv, som de ønsker at bibeholde og leve efter. Således ser de op til den herskende klasse og den vestlige kultur.

Den tredje gruppe omfatter de indianere, som har tilpasset sig bykulturen. De drager ind mod byerne eller koloniområdene for at skabe sig en bedre tilværelse. De ønsker at blive integreret i byen og ser det ofte som en strategi, at aflægge den "hæmmende" indianske arv, for at tilstræbe sig det moderne byliv.

Den kategori i samfundet som har laveste status er de indianere, der lever som traditionelle bønder i bjergene og viderefører den samme kultur og samfundsform som deres forfædre. Selv om befolkningen groft kan deles op i fem samfundsmæssige grupper, er der ikke tale om fastlåste kategorier, men om glidende overgange fra at være traditionel indianer til Cholo osv. Forskellen giver sig først og fremmest udslag i valget af klædedragt og sprog, og den kulturelle identitet, som man derved giver udtryk for. Jo mere uddannelse en cholo f.eks. får mulighed for at få, desto mere mestizo vælger han/hun at være.

Markedskvindene i La Paz er cholas, aymarakvinder fra højlandet, der er draget til byen for at sælge deres varer. Igennem deres påklædning viser de deres tilhørsforhold. De bærer store vævede nederdele og har bowlerhatte på hovedet. Hvorimod en mestiz-kvinde vil være de vestido, - dvs. bære en europæisk klædedragt.

Der er flere eksempler på familiemedlemmer, som har valgt hver deres kategori. Der er ikke nødvendigvis tale om en økonomisk forskel imellem disse to grupper, men om en gradvis afkulturering.

Historie

Der har eksisteret højtudviklede agrarsamfund i flere tusinde år på den bolivianske højslette. Tiawanaku-kulturen er det største af disse andinske kulturer. Det havde sit centrum ved Titicacasøens sydlige bred, og bredte sig helt til Stillehavskysten i Peru. Da erobrernes første kronikører rejste rundt i området, stod det store Tiawanakutempel i ruiner og indianerne forholdt sig tavse om dets brug. Mange mener, at Inkariget bygger på Tiawanaku-kulturen, det kan være noget af forklaringen på at aymara og quechua-indianerne har så mange fælles kulturelle lighedstræk.

Omkring 1000-tallet blev Tiawanaku-riket opløst i små enheder, til mindre Colla-kongedømmer som var en konføderation af små stater. Aymaraernes forfædre havde et vidt udbredt handelsnet og udvekslede deres afgrøder quinoa og chuno med majs og andre frugter, der ikke kunne gro i højderne.

I 1400-tallet blev Collariget, under navnet Collasuyu indlemmet i det ekspanderende Inkarige, som på sit højeste strakte sig fra Chile i syd til Ecuador i nord. Alle de områder, som blev underlagt inka'en, blev organiseret efter samme model. Man bibeholdt den gamle styreform, men de erobrede skulle stille deres arbejdskraft til rådighed for Inka-staten og de officielle solkultur. Inden for landsbyerne blev jorden delt op i tre områder, de to første blev dyrket kollektivt, men tilhørte henholdsvis staten og præsterne. Udbyttet blev opmagasineret og anvendt til embedsmændenes eller præsternes underhold, Den sidste del af jorden gik til de enkelte bondehushold.

Den officielle leder blev inddraget i statens administration og området blev langsomt quechuiseret. Inkaerne erobrede foruden Collarige også de omkringliggende høje dale. Erobringen var så effektiv at efterkommerne i dag regner sig for at være quechuabønder - inkaernes efterkommere. Collaerne bibeholdt imidlertid deres eget sprog, Haque Aru, og i stor udstrækning fungerede de oprindelige kongeslægter som administratorer under inkaerne.

Ved spaniernes ankomst år 1532 overtog de nye erobrere inkaernes administrative organisering, og bønderne blev sat i skat af deres afgrøder. Som et led i erobringssfasen katoliserede man indianerne under tvang. Med tiden er der opstået en religionsform bestående af indianernes traditionelle religion og den officielle statsreligion.

Området fik en central rolle i det spanske kolonirige, da de store sølvforekomster i Potosi blev opdaget. Rigdommene flød til moderlandet og konsoliderede Spaniens magt. Sølv fra Bolivia udgjorde en af forudsætningerne for fremvæksten af den europæiske kapitalisme. Indianerne blev tvangsudskrevet til det farlige minearbejde, - en udbytning som i realiteten knuste den indfødte befolkning. Syv ud af ti døde af kviksølv-forgiftning i minerne. Man anslår at befolkningstallet i Inkariget faldt med over otte millioner, (fra ca. 8-12 millioner) til én lille million i løbet af de første 30 år af erobringens første fase. Denne katastrofe skyldtes både sult, mishandling, socialt

kaos og de fremmede sygdomme som indianerne ingen modstandskraft havde overfor.

Traditionen for revolutioner og oprør er lang. Colla'erne gjorde modstand allerede mod inkaerne og siden gang på gang mod det spanske kolonioverherredømme. I 1567 blev den sidste inka, Tupac Amaru, henrettet i Cuzco, Peru, som leder af den store modstandsbølge i erobningsfasen.

Indianeroprørerne fortsatte dog stadig; i 1782 ledte Julian Apasa, under dæksnavnet Tupac Katari, sammen med sin kone, Bartolina Sisa, modstandskampen blandt aymaraerne i det nuværende Bolivia. Alle modstandsfolkene blev henrettet efter årelange kampe mod den spanske regeringsmagt og er i dag folkehelte for den bolivianske bondebefolkning.

Som det sidste land på det sydamerikanske kontinent blev Bolivia i 1825 uafhængigt. Det blev opkaldt efter befrielseshelten Simon Bolivar, som blev landets første præsident. Republikkens indførelse medførte imidlertid ingen forandringer for den store indianske befolkning. En lille elite bestående af godsejere og mineejere, styrede sammen med hæren og det spanske borgerskab landet i et jernhårdt greb.

Middelklassen stod svagt og oligarkiet gjorde udbytningen værre for indianere, som blev holdt udenfor politisk indflydelse. Stemmeretten var forbeholdt dem som talte og skrev spansk (en lov som først for nylig blev ændret). Fra at være frie tributpligtige borgere blev indianerne gjort til fæstebønder på storgodserne. Indianere har kæmpet længe imod denne overmagt, og landet har været præget af politisk ustabilitet og social uro; fra 1825 til 1952 fandt der omkring 2000 bondeoprør sted.

Først ved revolution i 1952, blev de koloniale feudale strukturer og magtforhold væltet. De nye ændringer betød, at indianerne blev inddraget aktivt i samfundsopbygningen. De fik stemmeret, minerne blev nationaliseret, hæren blev opløst, undervisningen blev gratis og en omfattende jordreform, som afskaffede godsejerne, blev gennemført. Samfundet ændrede sig radikalt, men revolutionen førte ikke til en løsning af landets sociale og økonomiske problemer.

Tinminerne var i en elendig forfatning og Bolivia var afhængig af stormagternes teknologi og kapitaltilførsel. Det gamle oligarki indgik i det nye borgerskab, og USA købte sig ind, både i militæret og i den nye overklasse, som manglede national ansvarsfølelse. Et nyt klassesamfund udviklede sig, hvor bondeklassen kom til at stå nederst. Bolivias historie igennem 60'erne, 70'erne og 80'erne udviklede sig til en kamp om revolutionsarven, hvor landet har været stærkt præget af de skiftende militærregeringer, som kuppede sig til magten.

Ved jordreformens gennemførelse organiserede bønderne sig i syndikater for derved lettere at få jorden tilbage. Igennem tiderne fungerede disse organisationer mere eller mindre som magthavernes allierede, men i 1979 dannede aymaraerne et nyt syndikat, Movimiento Revolucionario Tupac Catari, opkaldt efter den indianske frihedshelt. Dette nye syndikat har flere gange vist sin styrke bl.a. i 1979, hvor det i protest mod regeringens økonomiske politik afspærrede vejene totalt, så byerne ikke modtog madvarer. Aymaraerne har dannet partier og kæmper en kulturel kamp for genindførelse af tawantinsuyu og de gamle moralske og etiske værdier.

Aktuelle politiske og økonomiske situation.

Siden 1982 har Bolivia for første gang i sin historie haft civile regeringer, som har afløst hinanden ved demokratiske valg. Efter de mange års kaotiske politiske tilstande brød landets økonomi sammen. Under den første demokratiske valgte regering, opstod der en hyperinflation på over 8.500 % på årsbasis. Regeringen stoppede inflationen ved en økonomisk hestekur i tæt samarbejde med Verdensbanken. Den neoliberalistiske politik har betydet at de offentlige udgifter i stærk modstrid med 52-revolutionens idealer er blevet nedprioriteret. Det internationale fald på tinpriserne betød, at minesektoren blev afnationaliseret, arbejderne fyret, sundhed- og uddannelsessektorerne decentraliserede, samtidig med at subventioneringen af fødevarer forsvandt.

Denne økonomiske politik forsætter trods bred social uro i form af strejker og stor utilfredshed i middelklassens rækker. Hestekuren har medført store sociale omkostninger for befolkningen, reallønsfald, arbejdsløshed samt en voksende sektor af uformel økonomi. Den illegale handel med kokain er derfor udbredt. Det formodes at eksporten af kokain overgår landets samlede legale eksportindtægter.

Levefoden er faldet og Bolivia hører stadig til de fattigste lande i Latinamerika. Regeringens økonomiske stramning har betydet en katastrofal forværring af befolkningens sociale og økonomiske situation, som især har ramt samfundets laveste klasser herunder indianerne. Lav- og højlandsindianerne har i de senere år indgået flere og flere alliancer sammen, men der stadig håbløse problemer.

Bolivia har mange odds imod sig; en kæmpe udenlandsgæld, stor børnedødelighed, fattigdom og et ineffektivt bureaukrati. Danmark har flere private nødhjælpsorganisationer, som er aktive i Bolivia. Igennem mange år har regeringen herhjemme ydet statslån, og i 1993 blev Bolivia valgt som et af DANIDAS modtagerlande. Fremover vil en stor procentdel af DANIDA-støtten til Bolivia gå til indianerne.

Ved det sidste valg i 1993 indgik den valgte præsident Gonzalo Sanchez de Lozada en regeringsalliance med aymaraindianers parti. Victor Hugo Cardenas blev valgt som aymaraindianer og blev derved den første aymaraindianer, som har siddet så tæt på magten. Hans valgperiode sammen med indianeren Rigoberta Menchu som blev nobelpristager skabte håb for mange, og det er blevet til en symbolsk sejr for indianerne og den indianske identitet, selvom vicepræsidenten i sit daglige virke befinder sig langt fra deres verden.

Over hele Bolivia florerer de indianske symboler, som bliver brugt af mange forskellige samfundsgrupper. De er alle en del af en fælles fortid med indianske rødder. Hvornår den enkelte er indianer klæder sig som indianer og tænker som indianer er et spørgsmål med mange svar, som vi håber samlingen kan give.

En indianer bliver præsident, en plurinational stat fødes (efter 2005)

I 2005 blev en indianer præsident i Bolivia

I 2005 blev den socialistiske politiker Evo Morales valgt til præsident i Bolivia. Det var ikke bare Bolivias, men også Sydamerikas, første indianske præsident, og det gav genlyd gennem hele kontinentet. Valget medførte en stærk retorik omkring det at være "indfødt" eller "indiansk". Før var indianerne defineret som "de andre", d.v.s. som afvigere fra normalen, i samfundet, selvom de udgør over 60 % af befolkningen. Nu har den hvide over- og middelklasse overtaget rollen. Efter århundreders undertrykkelse ville de oprindelige folkeslag have lige rettigheder og landet tilbage.

De sociale bevægelser hjalp den socialistiske præsident til magten. Indianske befolkningsgrupper, som før var ekskluderet, deltog nu aktivt i det bolivianske folkestyre. En af præsidentens store udfordringer var at udvikle et nyt Bolivia, der kunne rumme alle borgere, og inkludere de indianske befolkningsgruppers rettigheder uden, at andre samfundsgrupper diskrimineres. Evo skulle på tværs af landets store kulturelle, økonomiske og sociale skel – og dermed modstridende politiske interesser – skabe et nyt værdisæt, der kunne understøtte et nyt demokratisk medborgerskab. Regeringens strategi var at afkolonisere Bolivia. De gamle traditionelle indianske værdier, som før var negligeret, blev anerkendt og lovliggjort. Indianernes rettigheder blev inkluderet og fik særstatus i hele samfundet.

I 2009 ændrede præsidenten grundloven

I 2009 ændrede Evo Morales grundloven. Det var et led i Bolivias afkoloniseringspolitik, hvor man ved at bygge et interkulturelt værdisæt skabte et nyt kriterium for, at alle fik et medborgerskab i staten. Evo afkoloniserede de statslige institutioner og vægtede de gamle indianske værdier, således at alle kunne blive inkluderet i en ny plurinational stat.

En af præsidentens strategier var at tage udgangspunkt i en gammel indiansk myte om Pachacuti (den, der genskaber verden). Pachacuti var den niende Inka i dynastiet, som alle stammede fra solguden Inti. Han samlede Inkariget, som gik fra Ecuador i nord til Chile i syd, og byggede Machu Pichu i Perus andesbjerg. Pachacuti var den sidste store inka-hersker. Riget blev splittet i to i 1530, efter en arvestrid mellem to halvbrødre, Huáscar og Atahuallpa. Splittelsen medførte, at det blev lettere for spanierne at erobre Inkariget. Spanierne fangede inkaen Atahuallpa, og selvom han betalte en løsesum i form af et værelse med guld, henrettede spanierne ham alligevel. Hans død lammede inkaerne, og en profeti fra dengang lyder, at Inkariget gik ind i en 500 års renselsesproces (purificación), inden en ny Pachacuti ville komme tilbage og generobre verden.

Evo tog udgangspunkt i denne gamle myte og indsatte sig selv som den nye Pachacuti. Mange af regeringens nye love, bygninger m.m. har taget navn efter de gamle inkaer. På den måde får præsidenten hele tiden understreget sit indianske tilhørsforhold.

Medborgerskab under forandring - konkrete resultater af Evo Morales reformer og plurinationale stat

Forfatningsændringen betød, at medborgerskabet blev sat under forandring. Det har haft store kulturelle og identitetsmæssige konsekvenser for alle bolivianske statsborgere. Traditionelle indianske værdier, som før tilhørte en ekskluderet befolkningsgruppe, blev pludselig indført ved lov. Regeringen indførte, alle statslige ansatte på kommunekontorerne, i ministerierne, på de højere læreanstalter m.v. skal tale mindst et indiansk sprog. Det betyder, at mange unge mennesker fra middelklassen, som ikke taler de indianske sprog, skal til at lære det, ligesom dekaner, undervisere, embedsmænd m.fl. skal. I mange år var det forbudt at tale de indianske sprog i undervisningssystemet, man brugte engelsk og spansk, hvilket de indianske børn ikke kunne tale, og dermed gik de glip af meget læring i de først skoleår. En indiansk lærer måtte ikke undervise i sit eget traditionelle tøj. Børn af privilegerede familier blev sendt til Miami for at læse, og de nordamerikanske værdier blev dyrket.

Alle sådanne koloniale værdier blev nu udfordret for at skabe en fælles interkulturel medborger-identitet. Det er ikke længere finere at have læst til læge på universitetet end at være medicinmand. Ændringen af grundloven betød blandt andet, at forfatningen anerkendte 37 officielle sprog, traditionel retsura, interkulturel undervisning og interkulturel medicin. Bolivias nye udviklingsparadigme tager udgangspunkt i det indianske værdisæt Buen Vivir, som betyder 'at leve godt'. Udgangspunktet for den socialistiske regering er, at det ikke nødvendigvis er en høj materialistisk livsstil, man stræber efter for borgerne, men snarere det gode liv. Definitionen af dette tolkes forskelligt, og det går ikke stille for sig, når de gamle koloniale værdier udfordres.

Man kan sige, at medborgerskabet før var forbeholdt den hvide herskende over- og middelklasse, og grundlovens værdisæt var baseret på vestlige værdier. Under den spanske kolonisering blev den traditionelle lægekunst forbudt og betragtet som hekseri. Indianerne måtte ikke længere praktisere troen på Moder Jord eller bruge plantemedicin, selvom det var højt udviklet og havde god effekt. I Sydamerika benyttede de gamle inkaer sig af særlige helbredere, kallawayas, der rejste rundt og helbredte. Man ved, at da Panamakanalen blev bygget, vandrede Kallawayas-medicinmændene hele vejen fra Titicacasøen til Panama og helbredte arbejderne for malaria – med plantemedicin og Moder Jord selvom det var forbudt.

Mange kulturelle traditioner har været forbudt, og de indianske folk overlevede som folk ved at lukke sig som øer i nationen. Indianerne blev opfattet som andenrangsborgere i samfundet, med diskrimination, sprogproblemer og kulturelle barrierer til følge. De fastholdt deres egne politiske, kulturelle og sociale systemer, og har levet som en slags parallelt samfund i staten.

Præsidenten udfordrer den gamle herskende klasse

Da Evo Morales blev valgt svor han aldrig at bruge slips og jakkesæt. Det var undertrykkernes uniform. Han styrede landet iført en sribet striktrøje. Han rejste sågar på statsbesøg iført sin sribede trøje, og de bolivianske aviser gik nærmest

amok, især da han skulle mødes med den spanske konge, for kunne man det? Være indianer, præsident og blæse på traditionerne?

Præsidenten udfordrede den gamle herskende klasse med sine nye reformer. Han satte sin egen løn ned, og det fik følger for alle andre politikere, da ingen må tjene mere end præsidenten. Begrundelsen var, at man skulle blive politiker for at ændre verden, ikke for at blive rig. Præsidenten gennemførte en ny jordlov, nationaliserede olie- og gasreserver, og gennemførte en ny uddannelsesreform. Samfundets elite har ofte kun haft kontakt med indianerne gennem deres tjenestepiger, gartner eller i kiosken på hjørnet. Reformerne var så uventede, at de handlingslammede den tidligere samfundselite.

Fjernsynsprogrammer viste nu, hvordan man laver et offerritual til Moder Jord, og der blev oprettet sprogskoler i alle traditionelle sprog, hvor indianerne underviser embedsmændene. I Evos første regeringsperiode udnævnte han en indiansk fagforeningskvinde for tjenestepigernes fagforening til Justitsminister. Det gav genlyd, og advokaterne protesterede. I skolerne blev det tilladt at udøve alle religioner. Den katolske kirke og mange lærere og forældre var forfærdede. De mente, at det at tillade troen på Moder Jord, var gudsbespottelse.

Det nye medborgerskab gav store dønninger og værdiskred. Den gamle samfundselite følte sig truet, og de blev pålagt ved lov at læse om indianske værdier, som de før har ringeagtet, som de indianske sprog, ritualer m.m.

Indianere uddannes i demokratisk medborgerskab

Indianerne har været udenfor indflydelse i mange år, og for at rette op på det, blev der oprettet uddannelse i demokratisk medborgerskab, hvor man kunne lære at deltage aktivt i samfundet. Hvordan er et samfund bygget op, hvilke rettigheder har man, hvorfor skal man betale skat og have identitetskort f.eks.

Medborgerskab fordrer, at man er aktivt deltagende og ikke kun statsborger i et land. Som borger har man pligt til at stemme, men også rettigheder, som der skal kæmpes for. De sociale bevægelser i Bolivia har haft en afgørende rolle for at påvirke udformningen af det nye medborgerskab. Det er udfordrende på mange måder, fordi alle borgere skal kunne identificere sig med samfundet. De civile samfundsorganisationer og NGO'er bidrager aktivt til det demokratiske medborgerskab, og er involverede i uddannelse og kapacitetsopbygning af den store fattige befolkning. Papir er taknemmeligt, siger man i Bolivia. Det betyder, at det ikke er nok, at loven er vedtaget og trykt, men befolkningen skal også kende deres rettigheder som borgere. Ca. 22 % af guaraní-indianerne er fortsat ikke registreret i statens administrative system. De har ikke identitetspapirer og mister dermed retten til gratis lægehjælp, skolecheck m.m.

Nyt præsidentvalg i 2019

Evo Morales har vundet endnu en valgperiode og forbliver på præsidentposten indtil år 2020. Forfatningen giver kun en præsident ret til at sidde i to perioder. Evo har siden 2005 været valgt 3 gange. Det kunne lade sig gøre, fordi han sagde, at han kun

havde været præsident i to perioder, i den (nye) plurinationale stat. I 2019 skal der være præsidentvalg igen, og Evo Morales ønsker at stille op igen. Det giver konstitutionelle og politiske udfordringer, men der er tegn på at regeringens udviklingspolitik forbliver stabil. De nye tiltag og værdier kan ikke rulles tilbage til det gamle.

Det nye medborgerskab er ved at slå rødder. Indianerne skal finde ud af, hvordan de tilpasser sig samfundsudviklingen og de mange nye rettigheder. Det er en balancegang mellem det traditionelle liv og det moderne samfund. Guaraní-indianerne siger selv: "Evo gav os taget til et stort dejligt nyt hus, men vi mangler konstruktionen. Det skal vi selv rejse". Da Evo blev valgt i 2005 skete der et værdiskred i befolkningen. Mange troede ikke, at en indianer kunne blive præsident. En revolution i præsidentpaladset blev sat i gang, og verden blev vendt på hovedet. Evos eksempel og de resultater, hans reformer har givet, for forståelsen og accepten af indianernes situation, medfører, at ligegyldig, om Evo vinder valget igen i 2019, kan forandringen ikke skrues tilbage.

Samfundet

Indianernes samfundsstruktur er en evig balancegang - individ og fællesskab imellem. Den kosmiske verden er en parallel til den verdslige verden. I denne holistiske verdensanskuelse ser mennesket sig selv som et mikrokosmos, der fungerer socialt og fysisk efter de samme principper som i makro-kosmos. På aymara oversættes begrebet helbred med *suma jakana*, som betyder at leve værdigt. At være rask er ikke kun ensbetydende med et godt fysisk helbred, det er at kunne yde sine daglige pligter og deltage i det fælles sociale liv i samfundet. Så længe man arbejder holder man sig rask og rørig.

Samfundsnormen bygger på en høj moral, hvor ærlighed og arbejdsomhed er dyder som sættes højt. Dovenskab opfattes som direkte sygdomsfremkaldende, der kan medføre knuder i kroppens led, ligesom kedsomhed får kroppen til at svulme op. Bare det at være sengeliggende øger risikoen for depressioner og angstneuroser.

Samfundet bygger på *ayllu*-strukturen, en jordejende enhed, hvorigennem bøndernes kollektive ejendomsret hvor et afgrænset geografisk område stadfæstes. *Aylluen* har en fælles politisk ledelse og medlemmerne realiserer forskellige former for kollektivt arbejde. Igennem århundreder har denne samfundsform fungeret beskyttende. *Aylluen* har været en urokkelig social enhed, der har modstået *inkaerne*, kolonitiden og republikken. Selv den dag i dag fungerer *aylluen* som en slags autonom stat i det bolivianske samfund, hvor nationalstatens embedsmænd rangerer på række med *aylluens* selvvalgte autoriteter.

Ayllu-medlemmeme bor inden for et afgrænset jordområde, som kaldes for *marka*. Jorden distribueres igennem en blanding af individuel og kollektiv ejendomsret og deles op i tre kategorier: Den individuelle ejede jord som man arver retten til. Dette privatejede område kunne i lang tid ikke sælges ud af *aylluen*. Med jordreformen fik familierne imidlertid ret til at pantsætte eller sælge jorden frit. Der er derfor gradvist sket en større social differentiering af fattige, næsten jordløse bønder og velstillede familier i landsbyerne, da de hårdt pressede bønder har set sig nødsaget til at sælge ud af deres jord til de mere velstillede familier eller indgå strategiske ægteskaber.

For aymaraerne er jorden ensbetydende med friheden. Mange bønder lader derfor deres slægtinge dyrke jorden for dem, mod andel i afgrøderne. Hvis de forlader fællesskabet. I byerne er bønderne ude af de traditionelle systemer og er nødt til at supplere de trange kår med fødevarer hjemmefra. Selv en ringe høst er bedre end intet. Denne stærke følelse af samhørighed med jorden er imidlertid ikke kun af økonomisk karakter; også de mere velstående aymaramedlemmer, som er emigreret, bevarer kontakten til deres fødested - de husker landsbyens mærkedage og kommer jævnligt på besøg.

Foruden den individuelle jord har hver familie ret til afgrøderne fra det fælles jordområde. Retten til dette forpligter bønderne til at deltage i fællesskabets forsamlinger og systemer. Den fælles ejede jord, er de højeste områder, hvor den dårligste landbrugsmæssige jord fungerer som pastorale områder.

Mange højlandsbyer forsøger at klare sig selv, ved politisk og økonomisk at danne en fælles front imod omverdenen. Men Aymarauniverset er ikke længere et statisk samfund, som kan isolere sig helt mod udefrakommende nye tendenser.

Påvirkningen fra det ydre "hvide" samfund ses blandt de yngre. Her er der tale om en gradvis akkulturation, da det især er denne generation som er tvunget til at migrere til de større byer, for at søge andre indtjeningsmuligheder.

De unge bringer nye værdier med sig tilbage, som kan skabe konflikter i lokalsamfundene. Uoverensstemmelserne kommer især til udtryk i de sociale og religiøse relationer. De unge har ofte en anden opfattelse af samfundsstrukturene, hvilket giver konflikter omkring ledelsesformerne. Da de vigtigste poster i samfundet traditionelt er domineret af de ældste mænd.

Hver landsby udgør en lokalafdeling af det nationale bondesyndikat, hvor landsbyens leder, Maliku, ofte samtidig er generalsekretær i bondesyndikatet.

Bondesammenslutningen spiller en stor rolle og er meget aktive politiske. Den fungerer som et mindre forum, hvor man tager problemerne omkring agrarproduktionen op. Det kan være alt fra gravning af vandingskanaler, mægling i jordstridigheder og at formulere landsbyens ønsker og behov overfor de centrale myndigheder.

Bønderne er tæt forbundet i et net af tjenester og modydelser, for i aymarabøndernes verden eksisterer individet kun i kraft af helheden. Bøndernes økonomi er primært baseret på subsistenslandbrug og kvægavl. De afgrøder som dyrkes er oprindelige plantearter som bønderne har tilpasset højderne; quinoa (*chenopodium quinoa*), oca (*oxalis tuberosa*) papa lisa (*ullucus tuberosus*) og canahua (*chenopodium pellidicaule*). Det er primært kornprodukter, kartofler, rodfrugter, majs og hestebønner, hvoraf kartofflen med over tre hundrede varianter er den vigtigste afgrøde og en dårlig kartoffelhøst kan få katastrofale følger.

Af husdyr holdes enten køer, får, lamaer, høns eller marsvin. Kvægbestanden er den vigtigste. Ofte ejer familierne kun en enkel ko eller to, som bruges i markarbejdet. Mælken forarbejdes til oste som forhandles på markedet. Fårebestanden leverer uld til beklædning og lamaerne bruges som lastdyr. Høns og marsvin er store delikatesser, æggene sælges eller byttes videre og marsvinene indgår som en rituel gave f.eks. ved bryllup og ligeledes i visse sygdomsbehandlinger. Bønderne supplerer endvidere med lidt fiskeri i søen, men p. g. a. dårlige fiske- og opbevaringsmuligheder udgør fiskeriet ikke et vigtigt tilskud til den daglige kost. Bønderne indgår ligeledes i et større markedssystem. Alle landsbyerne er knyttet til

hinanden i et større netværk med hver deres markedsdage, som udgør en stor af indianernes sociale liv.

Samfundet er opbygget omkring et kollektivt værdisystem, hvor man igennem et væld af økonomiske og sociale udvekslingsrelationer, udveksler værdier som en sikkerhed for den sociale eksistens. Denne interne organisering af landsbyen væver indianerne sammen i et mønster af tjenester og modydelser. De vigtigste af disse kollektive institutioner er minka, mita og aini.

Minka-minga, er en økonomisk institution, der kan opfattes som en tilpasset arbejdsmetode til det tidkrævende landbrug i de stenede bjergegne. Det er en form for betalt arbejde, der træder i kraft ved såning og høst. Alle mødes "frivilligt" for at deltage i fællesarbejdet hos en enkelt familie, - denne familie giver til gengæld maden. På quechua betyder Minka mad og den fælles spisning er obligatorisk for minka arbejdet. Man vil altid blive budt på et måltid mad. Igennem minkainstitutionen har man mulighed for at låne arbejdskraft, til at bede andre om en tjeneste, mod betaling af et måltid mad.

Mita - eller faena som det også kaldes på spansk, er obligatorisk deltagelse i offentligt arbejde. Hver familie har pligt til at stille sig til rådighed et bestemt antal dage om året, for at udføre fællesarbejde for hele ayllu'en. Det kan være veje som bliver repareret, broer, skolebygninger o. l.

Aini-systemet er et reciprokt udvekslingssystem, hvor man låner af hinanden. Det kan være alt fra fødevarer til arbejdshjælp m.m. Senere betaler man tilbage i nøjagtig samme mønt, arbejder man f.eks. for en bonde på en kartoffelmark opvejes forholdet af de kartofler man får, når bonden høster. I det øjeblik en person hjælper en anden står den første i afhængighedsforhold til giveren indtil forholdet er ophævet ved at betale pantet tilbage. Det er en vekselvirkning, hvor giverens og modtagerens status svinger.

Ainien kan tolkes som starten på social ubalance, men forholdet giver samtidig en mulighed for at yde igen. Ved rejsningen af en ny skolebygning, som regeringen havde givet nabolandsbyen, forærede bønderne således regeringsrepræsentanterne en vædder, så var forholdet ophævet. Ainiforholdet sætter bønderne i stand til at låne midler til større udgifter, f.eks. ritualer i forbindelse med helbredelsesritualer. Da der ikke eksisterer faste regler for tilbagelevering, er systemet en stor hjælp for familierne i særlig belastede situationer. Gennem disse kollektive institutioner hjælper indianerne hinanden. Dette gensidighedsprincip er samfundets aksel.

Selvom quechua- og aymara-indianerne tilsammen udgør den største befolkningsgruppe, har de politisk ringe indflydelse i samfundet. Regeringsmagten ligger i hænderne på en lille hvid overklasse. Den politiske magt er baseret på et hierarkisk sæt af tætte nedarvede sociale relationer, hvorigennem der skabes adgang til både økonomiske og politiske ressourcer.

Bønderne står uden for dette system af hierarkiske relationer, og opfatter det som et fænomen de ingen indflydelse har på. Deres samfundsstruktur adskiller sig fra den herskende klasse, hvilket betyder at bønderne er isolerede både politisk og økonomisk, da de generelt er overset når det gælder om at få del i de sociale goder. Bønderne er derfor nødt til at sikre sig økonomisk igennem et sindrigt netværk af personlige relationer på alle niveauer.

De rette forbindelser sikrer adgang både til en højere social position og virker som en økonomisk forsikring. Adgangen til ressourcerne i samfundet, herunder også sundhedssektoren bygger på politiske og økonomiske strukturelle forbindelser. Dette skaber en skæv fordeling af samfundets få goder og bønderne er derfor som led i en overlevelsesstrategi tvunget til at indgå sociale alliancer for at sikre sig på længere sigt.

En aymara- eller quechua-bonde kan kun skaffe sig økonomiske fordele - eller adgang til magtens domæne - igennem et af samfundets ressourcegivende institutioner, som *compadrazgo*- eller *cacera*-systemet. Derfor indgår man flere sociale alliancer ad gangen.

For de højlandsbønder som integrerer sig i bykulturen er betydningen af flere systemer ekstra vigtige. De eneste muligheder disse bønder har for at klare sig i storbyen er at indgå alliancer som *compadrazgo*-systemer med personer i de højere samfundslag. *Compadrazgo*-systemet er oprindeligt spansk. Det blev grundlagt i middelalderen, med udspring i den katolske tro. Indianerne i Sydamerika var tvunget til at videreføre dette system, da befolkningen i løbet af det første kvarte århundrede af erobningsfasen blev drastisk reduceret, - over 8 millioner døde. De overlevende måtte indgå rituelle slægtskabsalliancer for at klare sig.

Igennem gudfaderinstitutionen sikrede bønderne sig socialt, åndeligt og økonomisk, da der ved barnedåben indgås rituelle slægtskabsrelationer imellem det nyfødte barn og gudforældrene, samt et imellem barnets forældre og gudforældrene. De udvalgte *padrinos* (gudforældre) forpligter sig til at hjælpe deres *ahijado* (gudbarn) økonomisk under opvæksten og varetage barnets opdragelse i tilfælde af at forældrene bortfalder. Det er derfor vigtigt at etablere et *compadrazgo*-forhold til potentielle gode *padrinos*, økonomisk velstillede personer og derved sikre sit barn de bedste vækstbetingelser og rette sociale relationer fra starten.

Samtidig indgås der et rituel slægtskab imellem barnets forældre og barnets gudforældre. Igennem *compadrazco*-systemet indgår de to *compadres* i et livslangt gensidigt udvekslingsforhold, som vedvarer selv om gudbarnet dør. Personen opnår en ny status ved at blive enten *madrina* eller *padrino*, der er således både tale om en overgangsrite for barnet der døbes og for gudforældrene, som bliver optaget i forældrenes slægtskabskategori. Efter at forholdet er indgået tiltaler man symbolsk hinanden med den høflige betegnelse *compadre/comadre*. Til gengæld for gudforældrenes ydelser opnår de en ærefuld position i slægten og har krav på at blive behandlet bedre end andre tilstedeværende ved en hver lejlighed.

Compadrazgo-systemet kan indgås på flere niveauer, med forskellig betydning, alt efter ens sociale tilhørsforhold. Markedskvindene indgår for eksempel ofte alliancer med hinanden, for at styrke deres venskab. *Compadrazgo*-relationerne udvider altså personens netværk og indflydelse i samfundet og de etableres strategisk og plejes varsomt. De er meget ofte det eneste bånd en bonde kan trække på i byerne, både i tilfælde af videreuddannelse i hovedstaden, eller i tilfælde af lægebehandling på de større hospitaler i byerne. Indianerne har yderligere udvidet systemet til at sponsorere hinandens fester. De vælger gudfædre til kager, bryllupsringe, indvielsesfester m.m. På den måde har alle en chance for at klare sig, selvom de ikke er økonomisk velstillede.

Religion

*I missionskirken
bræger omvendte indianere
svenske salmer
på spansk til en hangud
i fjerne himle.
Udenfor ved de bedre: moder vor,
siger de, du som er i jorden.*

(Digteren Malinowski)

Universet består af to halvdele som holdes op imod hinanden, sol/måne, mand/kvinde, dag/nat. Denne dobbelthed går igen i opfattelsen af det gode og det onde, da alt og alle indeholder begge kræfter. Verden er bygget over en balanceret dualisme, hvor ethvert individ eller begreb berettiger og forklarer den andens eksistens.

De traditionelle aymarasamfund hviler på en religiøs grundholdning, der har sit udspring i indianernes verdensbillede og som gennemvæver lokalsamfundene. Indianernes kosmiske univers er krævende og befolket af potentielle, farlige kræfter.

Hele universet opfattes som en stor levende organisme, hvor Pachamama og mennesket gensidigt sikrer hinandens kontinuitet. Bønderne opdyrker jorden, føder guderne og skænker det kosmiske univers frugtbarhed. De guddommelige kræfter sikrer til gengæld mennesket reproduktion. Guderne har menneskelige træk ånderne og Pachamama tørster, drikker og spiser ligesom mennesket selv, derfor ofrer man til dem. Hver gang man åbner et møde, indvier et nyt hus, køber en større ting, fester sammen eller arbejder i marken ofrer man altid først et par dråber alkohol til Pachamama.

I indianernes verdensbillede er intet tilfældigt - selv atmosfæriske forhold som dårligt vejr, har en årsag, der skal søges blandt menneskene. Klimatiske svingninger, sne, regn, hagl, lyn skyldes en menneskelig brist, en overtrædelse, som har forstyrret balancen mellem kosmos og mennesket. Er høsten slået fejl et år eller ødelægger et haglvejr afgrøderne, er det en menneskelig synder som er årsag.

Hele samfundsstrukturen hviler på et harmonisk ligevægtsforhold, såvel på et individuelt plan som på samfundet og individet imellem. Det er vigtigt at ære de overnaturlige kræfter i det daglige, for at forhindre at de slipper deres hævngherrige kræfter løs. Dette harmonibegreb hvor alt og alle er indeholdt i en fuldstændig livsproces, brydes ved konflikter på det ydre eller indre plan. For at opretholde samfundets orden må konflikterne derfor forhindres igennem et forebyggende arbejde.

Det kosmiske univers er til stede overalt i det geografiske område og aymarabønderne befinder sig i et stadigt brændpunkt for de sakrale kræfter, da de lever i verdens midtpunkt og er ofre for åndernes evige kampe.

Gennem de religiøse ritualer tilkalder man ånderne og tilbyder dem et symbolsk måltid mad i form af en offerpakke og et forsoningsritual, som tak for den beskyttelse de har ydet. Glemmer man dette synder man imod et af samfundets gyldne regler og ligevægten i den kosmologiske eller fysiske verden forstyrres. Et forsoningsritual kan

vare en hel dag og er en stor social begivenhed, hvor alle medlemmer af fællesskabet deltager. De rituelle handlinger under offerprocessen udføres af landsbyens traditionelle helbredere og sikrer frugtbarhed og velfærd for alle. Ikke at deltage i det fælles forsoningsritual udgør en trussel for resten af bondesamfundet.

Der er tale om agrarritualer, der udføres både kollektivt og individuelt. Selve agrarcyklusen kan deles op i tre store epoker; den tørre tid, fra omkring juni/juli til august måned, hvor man sår jorden og udfører små individuelle offerhandlinger til pachamama, for at bede om en god høst. Regntiden, fra omkring august til januar, hvor afgrøderne vokser og man ofrer individuelt eller kollektivt til tordenguden og pachamama for at bede om beskyttelse af afgrøderne. Den kolde tid, omkring februar til april/maj, hvor høsten skal i hus, og der udføres et stort kollektivt offerritual som tak for dette års høst.

Metaforisk udtrykkes august måned som det tidspunkt, hvor bjergånderne er mest sultne. De har munden åben i hele august og skal fyldes godt op. Derfor er ritualerne overdådige i august måned. Der bliver samlet ind til offerhandlingen og alle bidrager med ingredienser: cigaretter, Coca blade og alkohol. Embedsmændene kommer med de store offergaver som f.eks. får. Ritualer er en bekræftelse af det fælles kosmologiske grundlag, men bøndernes forskellige status udtrykkes gennem samme.

Offerpakkens vigtigste ingredienser er det dulce misa, alkohol og maden, som bønderne kalder for deres carino (kærlighed eller omsorg). Hvis man er på besøg hos hinanden og endnu ikke er blevet budt noget af værten, siger man gerne at "der er ingen carino på dette sted". Ved at ofre mad og drikke til pachamama viser bønderne deres kærlighed til gudinden.

Ritualerne finder ofte sted i overensstemmelse med agrarcyklusen eller på de katolske helgendage, som påske, pinse, karneval, allehelgensdag m.m. Ritualernes motiver er varierende, men gennemgående foretages de for at udveksle et rituelt måltid mad til gengæld for afgrøderne, for at sikre sig en god høst i fremtiden eller for at forsones en overtrædelse af samfundets spilleregler. Ved siden af disse præventive aktiviteter foretager bønderne sig mange andre handlinger, som er knyttet til den daglige samfundskontrol.

Eftersom hele samfundsstrukturen er baseret på kollektiv deltagelse, må der nødvendigvis ske en stærk social kontrol, hvor ethvert forsøg på afvigelse eller adskillelse fra normen og resten af samfundet, sker på bekostning af de andre. Samfundsnormen bygger derfor på en høj moral, hvor ærlighed og arbejdsomhed er dyder, som sættes højt. Det traditionelle aymara moralkodeks kommer klart til udtryk i tre forbud; du må ikke stjæle, lyve, eller være doven. Essensen af denne verdensopfattelse bliver at jorden kun gror, når verden hviler i sig selv. Som menneske må man respektere alt liv og garantere livets fortsatte beståen, ved at give noget igen for sit jordiske udkomme. Det er derfor i alles interesse, at der foregår en skarp social kontrol blandt aymarabønderne.

Den kristne mission - både den katolske og protestantiske, har igennem mange hundrede år forsøgt at omvende de oprindelige folk i Sydamerika til den kristne tro ud fra missionens oprindelige definition. De historiske omstændigheder ved missioneringen, samt især den katolske kirkes brutale omvendelsesforsøg og de mange nye evangelistiske sekter, som vinder frem i Latinamerika, har medført en

religiøs mangfoldighed. På trods af dette brogede spirituelle udbud, var og er missionen kulturbestemt og baseret på missionærernes egne kulturmønstre. Se i øvrigt artiklen: ” Er indianernes kristne eller er deres kristendom indiansk? Artiklen findes i hæftet Jordens Folk 1993, nr. 3, som ligger i kasse 1 med nummeret BOL. B 150.

Den kristne religion er en del af den vestlige verdens verdensopfattelse, og vores kultur og samfundsmodeller ligger langt væk fra de oprindelige folkeslag. Den katolske tro er i dag statsreligion i hele Sydamerika¹, og de mange etniske grupper har gradvis tilegnet sig de katolske elementer og integreret dem i deres eget verdensbillede og traditionelle religion. Derved har de oprindelige folk både forsøgt at skabe kontrol over de kristne udtryksformer, men samtidig er mange etniske grupper medlemmer af den katolske eller evangelistiske kirke.

1

Indtil vedtagelsen af Bolivias nuværende forfatning i 2009 var [katholicisme](#) statsreligion i landet. Med vedtagelsen af den nuværende forfatning blev Bolivia en sekulær stat og forfatningen garanterer [religionsfrihed](#). Kilde: <https://da.wikipedia.org/wiki/Bolivia#Religion>

Om beklædning

Kvinderne spinder og væver, tøj, tæpper, ponchoer. De strikker trøjer, vanter og syr tøj. Før i tiden strikkede mændene huer med øreklapper, i dag er det kun enkelte gamle mænd som gør det. Alt tøj har traditionelt været hjemmelavet, men kombineres i dag med købte, fabriksfremstillede ting.

Man kommunikerer via beklædningen. Tøjet udtrykker de sociale traditioner, personernes køn, status, egn samtidig med dets praktiske funktioner. Klimaet skifter brat og det er praktisk at bære lag på lag. Kvinderne må ikke blotte sig udenfor hjemmet, bortset fra amning, børnene bliver ammet længe og alle vegne. Dragten skal derfor dække over kvindekroppen, så hun ikke blottes sig, selv når hun træder af i en grøftkant.

Alt efter hvordan man varierer dragtens sammensætning signalerer man sin status. Tøjets kvalitet, finhed, mønstre er indirekte koder. Jo mere syntetisk eller vestligt det ser ud, desto mere dannelse tillægges kvinden. Nylonunderkjoler er finere end uldskørter og kradser heller ikke så meget. Laksko er finere end brugte bildæksko osv. Sammensætningen af såvel mands- som kvindedragten er den samme for de traditionelle indianere som for cholos i byerne. Det er kvalitetsforskellen som er afgørende. Ved at ikklæde sig finere tøj signalerer man for omverden, om man er et lille guds lam fra landet eller kendt med byens skikke og socialt bedre stillet. I mange år var det forbudt at bære de traditionelle indianerdragter på fine steder som indenrigsfly, parlamentet, arbejdspladser. Kvinder som bar den traditionelle dragt kunne kun få arbejde som vaskekone, tjenestepige, markedssælgerske o.l. i byen. Job som de stadigvæk udfører. Mændene har job som tjenestefolk, bærere på markedet, sælgere o.l. 1 dag sidder der en kvinde i parlamentet. Remedies Loza, som bærer den traditionelle chola dragt. I teorien kan man klæde sig traditionelt, men det giver lav status at være traditionelt klædt på i byerne. Mange fra den yngre generation bærer vestligt tøj og klæder deres børn i vestligt tøj.

Små børn bliver svøbt i flere lag stof, der fungerer som ble også, til de begynder at kunne kravle og gå. De ligger mere lunt og trygt på ryggen på den måde.

Pigerne bruger nederdele, lavet af en stofbane uden lægge, bluse, eller fine blondegjoler. Drengene bærer cowboybukser, skjorter, trøjer og vindjakker. I skolen skal de bære skoleuniformer, som minder om lægekitler og signalerer videnskab.

Quechuindianerne bor i dalområdene i Bolivia. De stammer fra de folkeslag som blev quechuaiseret af inkaerne, og senere erobret af spanierne, det skinner igennem i deres klædedragt. Selvom de alle taler quechua og har samme kulturelle referencer er deres klædedragter forskellige. Til samlingen her har vi indkøbt en mands- og kvindedragt fra Tarabuco samt en kvindedragt fra Cochabamba. (I Boliviasamling A findes en aymarakvindedragt, en cholo-mandsdragt, skoleuniformer. I Boliviasamling C en mands/drenge- og kvinde/pigedragt fra Potosi samt en pige/dansedragt).

Mandsdragt Tarabuco

Manden bærer knælange, hjemmevævede hvide benklæder, af uld samt en vævet sort skjorte. Om livet har han et læderbælte. På ryggen bærer han en lille poncho, der dækker bagdelen, på skuldrene en lille poncho, som dækker brystpartiet. Herover bruger han poncho. På hovedet bærer han en skindhæt med frynser. Af fodtøj bruger

han sandaler lavet af brugte bildæk, eller lædersandaler. Han bærer altid en vævet taske med Coca blade. (Se bilag 1-3 i Lånermappen)

Kvindedragt Tarabuco

Kvinderne bærer hjemmevævede sorte kjoler med halvlange ærmer, almilla. Om livet har hun et vævet bælte, som snos rundt et par gange. Rundt om almilla-kjolen bærer hun et vævet stykke stof, axsu. Forneden på stoffet er en bred bort med fine vævninger, ofte hele historier, foroven er stofstykket sort. Axsuen sættes fast med bæltet eller ved hjælp af sikkerhedsnåle. Over skuldrene bærer hun et stort stykke vævet stof, Ilijila, som fæstes med en tinske, eller sikkerhedsnål. Dette bruger hun som bærestykke til varer, brænde eller det mindste barn. Når hun bærer varer knyttes det over brystet. Som fodtøj bruger hun sandaler lavet af brugte bildæk. På hovedet bærer hun skindhat som mændene, en strikket hat joq'ollu eller en trekantet hat pacha montera. Håret er flettet i to lange fletninger, med en sort eller brun hårsnor.

Hvis man har råd skifter man dele af dragten ud, især hvis man flytter til byen. Mændene bruger lærreds- eller cowboybukser. De udskifter bæltet med et af plastik og bruger syntetiske skjorter og kasket. Under ponchoen bærer de vindjakke og de aflægger ponchoen om skulderen og på bagdelen.

Tøj og tilbehør sættes sammen efter behag, de traditionelle beklædningsgenstande blandes med nye. (Se endvidere artiklen "symbolsk magt i Bolivias højland")

Kvindedragt Cochabamba

Kvinden bærer store nederdele af uld eller syntetisk stof, som går til kort over knæet. Om livet bærer de et vævet bælte. Hertil en kortærmet broderet bluse af bomuld eller nylon. Herover bruger hun et fint sjal, som hæftes med broche eller sikkerhedsnål. På ryggen bærer hun et stykke vævet stof i spraglede farver til at bære i. På fødderne sandaler af bildæk eller laksko.

På hovedet har hun en hvidkalket hat med stor skygge eller mere moderne lav hat. Håret er flettet i to lange fletninger, med en sort eller brun hårsnor. Allerinderst gemmer hun en strikket pung til cocoblade og penge mellem brysterne. Af smykker bærer hun øreringe, af guld, sølv eller blik. (Se bilag 4 i lånermappen)

LITTERATURHENVISNINGER

Du kan finde stof til eftertanke i faglitterære materialer, musik og film. Vi foreslår her en række udvalgte emner, som du kan gå videre med.

Bøger om høj- og lavindianere

Inkaens sange er den rene poesi. Digtene er den sidste inkas sange til livet, kærligheden og universet. Gennem digtene lever man sig ind i indianernes sjæl og fornemmer stemningen fra tidernes morgen, før spanierne opdagede Amerika. Sangene er en del af Andesindianernes kultur og er overleveret mundtligt fra generation til generation. Gendigtet af Erik Voigt til dansk og udgivet på Husets forlag, Århus.

Erobringens fortællinger, indianske myter gendigtet af Lisbeth Overgaard. Udkommet på Hans Reitzels forlag.

Bolivia, kuppet og indianerne, en indføring i indianernes historie og aktuelle situation i 80'erne. Skrevet af Kristian Paludan. Udgivet af Folkekirkenes Nødhjælp.

Wairas første rejse. En børnebog om indianere på højsletten i gamle dage. Fyldt med tegninger af forfatteren Eusebio Topooco, der selv er aymaraindianer. Udgivet på Hjulet.

Inkarigets samfund, om den gamle inkakultur levevis, politisk opbygning, ekspansion osv. Skrevet af Lars Bjørmeboe. Udgivet af Gyldendal.

Vævninger fra det gamle Peru, om vævekunsten hos indianerne. Skrevet af Helen Engelstad. Udgivet af Nationalmuseet.

Instrumenternes myter, en lille samling om musikkens opståen i Andesbjergene. Skrevet af Regulo Villarreal Dolores. Udgivet af Los Andes Arte Caminante, Bagsværd.